

- Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109, 8812–9 . DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1114773109>
27. Kirchoff T. (2012). Pivotal cultural values of nature cannot be integrated into the ecosystem services framework. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109 (46), E3146. DOI: 10.1073/pnas.1212409109
 28. Lothian A. (1999). Landscape and the philosophy of aesthetics: Is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the beholder? *Landscape and Urban Planning*, 44, 177–198 . DOI: [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(99\)00019-5](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(99)00019-5)
 29. *European Landscape Convention* (2000). Council of Europe. Report and Convention. Florence, 7. URL: <https://www.coe.int/en/web/landscape/the-european-landscape-convention>
 30. Forman R.T.T. (1995). *Land mosaics : the ecology of landscapes and regions*. Cambridge, 632 p.
 31. Waterton E (2019) More-than-representational landscapes. In: *The Routledge Companion to Landscape Studies*, 91–101, London, 652 p.
 32. Nowosad J., Stepinski T.F. (2019). Information theory as a consistent framework for quantification and classification of landscape patterns. *Landscape Ecology*, 34, 2091–2101. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10980-019-00830-x>
 33. Naveh Z., Lieberman A.S. (1984). *Landscape ecology: theory and application*. Springer-Verlag, New York, 341p.
 34. Uemaa E., Mander Ü., Marja R. (2013). Trends in the use of landscape spatial metrics as landscape indicators: A review. *Ecological Indicators*, 28, 100–106. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.ECOLIND.2012.07.018>
 35. Karasov O., Külvik M., Burdun I. (2019). Deconstructing landscape pattern: applications of remote sensing to physiognomic landscape mapping. *GeoJournal*, 86, 529–555 . DOI: <https://doi.org/10.1007/s10708-019-10058-6>

Стаття надійшла до редакції 04.03.2021

УДК 911.3:332.122

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.02.057>

V.I. Zaharchenko¹, S.V. Zaharchenko²

¹Вінницький національний аграрний університет

²Вінницький кооперативний інститут

ФОРМИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ТИПОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Метою статті є обґрунтування типології форм просторової організації економіки на основі процесного підходу та з'ясування особливостей їхнього розвитку в контексті українських реалій і глобальних трендів суспільного розвитку. Новизна дослідження полягає в тому, що виділено чотири типи форм просторової організації економіки – на основі процесів ділової, інноваційної та зовнішньоекономічної активності й агломерування виробництва. Відмічено їх підтипи: за складом галузей (галузеві, міжгалузеві, багатогалузеві), за характером зв'язків (горизонтального, вертикального і змішаного типів), за організаційним статусом (організаційно оформлені та організаційно не оформлені), за конфігурацією (точкові, мережні, площинні), за просторовим поширенням (локальні, регіональні, національні, міжнародні). Практична цінність здобутих результатів полягає в тому, що виявлено особливості розвитку форм просторової організації економіки.

Ключові слова: форма просторової організації економіки; типологія; процес; активність (ділова, інноваційна, зовнішньоекономічна); агломерування виробництва.

V.I. Zakharchenko¹, S.V. Zakharchenko²

¹Vinnitsia National Agrarian University, Vinnitsia

²Vinnitsia Cooperative Institute

FORMS OF SPATIAL ORGANIZATION OF ECONOMY: TYPOLOGY AND FEATURES OF DEVELOPMENT (UKRAINIAN CONTEXT)

The aim of the article is to substantiate the typology of forms of spatial organization of the economy on the basis of a process approach and to clarify the features of their development in the context of Ukrainian realities and global trends in social development. There are four types of forms of spatial organization of the economy - based on the processes of business,

© **V.I. Zaharchenko, S.V. Zaharchenko, 2021**

ISSN 1561-4980. *Укр. геогр. журн.* 2021, 2(114)

innovation and foreign economic activity and agglomeration of production. Their subtypes are noted: by composition of branches (branch, interbranch, multidisciplinary), by character of connections (horizontal, vertical and mixed types), by organizational status (organizationally decorated and organizationally not decorated), by configuration (point, network, planar), by spatial distribution (local, regional, national, international). Forms of spatial organization of the economy of all types are considered, in particular on the basis of processes: business activity - enterprises, business incubators, corporations, financial-industrial groups, business networks, poles of competitiveness, regions with high competitive status; agglomerations of production - universal enterprises and plants, industrial areas, industrial districts, clusters, territorial production complexes, growth poles, development axes, economic areas; innovation activity - startups, innovative business incubators, concerns and parks, technopolises, innovation networks and clusters, smart cities, C-regions; foreign economic activity - joint ventures, transnational corporations, global networks, international clusters, world (global) cities, free (special) economic zones, globalized regions. Peculiarities of creation, functioning and development of forms of spatial organization of economy in the conditions of Ukraine are determined. It is noted that the proposed typology opens additional opportunities for clustering, innovation and transnationalization of the Ukrainian economy.

Keywords: *form of spatial organization of the economy; typology; process; activity (business, innovation, foreign economic); agglomeration of production.*

Актуальність теми дослідження

Економіка – складний організм, основною функцією якого є створення благ, необхідних для задоволення потреб кожної людини і суспільства загалом. Як частина об'єктивної реальності економіка існує в просторово-часовому континуумі й певним чином організовується: або під зовнішнім впливом (управління), або завдяки механізму самоорганізації. Організація економіки має багато аспектів, одним із найважливіших серед яких є просторовий. Цей аспект, або просторова організація економіки, є відображенням різних процесів, але насамперед – економічних, організаційних та просторових. У результаті взаємодії цих процесів утворюються різні форми просторової організації економіки (ФПОЕ) – підприємницькі мережі, територіально-виробничі комплекси (ТВК), економічні райони, технополіси, спеціальні або вільні економічні зони (ВЕЗ) тощо. У загальному вигляді їх можна представити як множину економічних об'єктів та інтеграційних зв'язків між ними.

Зазвичай розвиток ФПОЕ призводить до підвищення економічної ефективності як їх самих, наприклад ТВК, так і просторових утворень, до яких вони входять. Проте досі немає усталеної думки серед науковців і практиків щодо того, розвиток яких саме ФПОЕ може принести найбільший ефект. Загально визнано, що розвиток ФПОЕ важливий для розширення обсягів виробництва, випуску нової якісної продукції, оптимізації територіальної структури економіки, активізації зовнішньоекономічних зв'язків тощо. Тому вивчення особливостей (передумов та тенденцій) розвитку ФПОЕ має не тільки пізнавальне, а й практичне значення.

Стан вивчення питання, основні праці

Різносторонньому вивченню ФПОЕ значну увагу приділяли як фундатори економічної географії і просторової економіки (Й. фон Тюнен, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош, У. Айзард, П. Хаггет), так і їх послідовники, у т. ч. й видатні українські вчені – А. Ващенко, К. Воблій, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Діброва, М. Долішній, Ф. Заставний, С. Ішук, М. Паламарчук, М. Пістун, Л. Руденко, О. Топчієв, М. Фашевський, Л. Чернюк, О. Шаблій та ін. Однак у них основна увага приділялася вивченню ФПОЕ окремих типів і видів (галузевих, міжгалузевих та інтегральних ТВК), а не усієї їх сукупності.

Для вивчення особливостей розвитку ФПОЕ доцільний типологічний підхід. Доцільність його застосування вже довели В. Захарченко [1], С. Щеглюк [2] та група авторів Інституту регіональних досліджень НАН України [3, с. 28-30], проте запропоновані ними типології ФПОЕ потребують уточнення та поглиблення.

Мета і методи дослідження

Метою цього дослідження є обґрунтування типології ФПОЕ на основі процесного підходу та виявлення особливостей їхнього розвитку в контексті українських реалій і глобальних трендів суспільного розвитку.

Методичними засобами дослідження обрано концептуально-понятійні схеми аналізу ФПОЕ зіставно з їхніми сучасним і перспективним станом відповідно до потреб кластеризації, інновацізації та транснаціоналізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу

Основою для типології ФПОЕ є зміст економічних, організаційних та просторових процесів, що зумовлюють розвиток цих форм та наділяють їх якісними (типологічними) ознаками.

До **економічних процесів**, які найбільше впливають на розвиток ФПОЕ, ми відносимо процеси ділової, інноваційної та зовнішньоекономічної активності.

Процеси ділової активності охоплюють різноманітні напрями діяльності суб'єктів господарювання – від створення підприємств до їхнього конкурентного позиціонування на ринку. Рівень ділової активності суб'єктів господарювання найточніше характеризують показники ефективності їхньої виробничо-господарської діяльності та конкурентоспроможності.

Процеси інноваційної активності передбачають упровадження суб'єктами господарювання різних типів інновацій (технологічних, технічних, продуктових, організаційних, ринкових) для одержання ними вагомих конкурентних переваг. Їх упровадження в постіндустріальному суспільстві відіграє роль визначального чинника економічного зростання на всіх рівнях – від окремо взятого підприємства до світової економіки. Рівень інноваційної активності підприємств певної галузі, регіону чи країни визначають як відношення кількості інноваційно-активних підприємств до їхнього загального числа.

Процеси зовнішньоекономічної активності пов'язані із підвищенням ефективності господарської діяльності як на рівні окремих підприємницьких структур, так і в масштабах регіонів чи всієї країни – на основі експорту та імпорту товарів і послуг, міжнародної виробничої та науково-технічної кооперації, транснаціоналізації капіталу і виробництва тощо.

Ще один процес – агломерування виробництва – за змістом є економічним (отримання відповідного ефекту), а за формою – просторовим, тому що зумовлює просторову концентрацію виробництва, ущільнення зв'язків між суб'єктами господарювання (на основі використання спільних ресурсів та об'єктів інфраструктури), зростання ролі зв'язків із комбінування й кооперування виробництва, «поляризацію» простору тощо. При цьому саме виробництво розуміється в широкому сенсі – як виробництво і матеріальних, і духовних благ, відтак, воно охоплює усі види економічної діяльності.

Організаційні процеси набувають вираження

через характер зв'язків у ФПОЕ. За цією ознакою вони можуть бути горизонтального, вертикального або змішаного типів. А оскільки одні ФПОЕ можуть мати організаційне оформлення (у вигляді підприємств, корпорацій, асоціацій, спеціальних адміністрацій тощо), а інші його не мати, то важливо їх поділяти ще й за організаційним статусом – на організаційно оформлені та організаційно не оформлені.

До **просторових** належать процеси із розміщення економічних об'єктів, насамперед підприємств, а також процеси поширення їх самих, результатів їх діяльності (товарів, послуг тощо) та агентів, з яким вони контактують. Загалом ці процеси визначають конфігурацію ФПОЕ.

Процес розміщення проявляється через локалізацію окремих підприємств чи їх груп відповідно до чинників розміщення – природно- і трудоворесурсного, транспортного, агломераційного, екологічного тощо. Цей процес лежить в основі формування точкових ФПОЕ.

Процес поширення економічних об'єктів і результатів їхньої діяльності набуває прояву через широкий спектр зв'язків. Для типізації ФПОЕ принципове значення має розрізнення вертикальних і горизонтальних зв'язків. Перші передбачають встановлення внутрішньокорпоративних та виробничо-технологічних зв'язків, зокрема з комбінування й кооперування виробництва, другі – взаємодію об'єктів із використання спільних ресурсів, інфраструктурних об'єктів, конкуренції на ринках тощо. І якщо зв'язки першого типу зумовлюють формування мережних ФПОЕ, то зв'язки другого типу, за термінологією С. Щеглюк [2, с. 73], – площинних ФПОЕ. За просторовим поширенням економічних об'єктів, що утворюють ФПОЕ, вони поділяються на локальні (до 60–70 км в радіусі), регіональні, національні та міжнародні.

На основі відмічених процесів інтеграції економічних об'єктів та їхніх проявів можна виділити типи ФПОЕ, визначити їхній склад та навести основні характеристики, що визначають особливості їхнього розвитку (*таблиця 1*).

ФПОЕ на основі процесів ділової активності

Починати вивчення особливостей розвитку ФПОЕ на основі цього типу, на нашу думку, найлогічніше. Пояснюється це тим, що без ділової активності не могло б утворитися жодне підприємство, яке водночас є і найпростішою ФПОЕ, і «цеглинкою» для складніших форм. Багато, особливо великих підприємств, випускають дуже різ-

Таблиця 1

Типологія форм просторової організації економіки

Типи ФПОЕ на основі процесів:	Форми просторової організації економіки	За галузевим складом			За характером зв'язків		За організаційним статусом		За конфігурацією			За просторовим поширенням			
		галузеві	міжгалузеві	багатогалузеві	горизонтального типу	вертикального типу	організаційно оформлені	організаційно не оформлені	точкові	мережеві	площинні	локальні	регіональні	національні	міжнародні
Ділової активності	Підприємства	+			+		+		+			+			
	Бізнес-інкубатори	+			+		+		+			+			
	Корпорації	+	+	+	+	+	+			+		+	+	+	
	ФПП		+	+	+	+	+	+		+		+	+	+	
	Підприємницькі мережі	+	+	+	+	+	+	+		+		+	+	+	+
	Полюси конкурентоспроможності	+	+	+	+	+		+		+	+	+	+		
	Регіони з високим конкурентним статусом			+	+	+	+	+			+		+		
Агломерування виробництва	Універсальні підприємства та комбінати	+	+	+		+	+		+			+			
	Промислові райони	+	+			+		+			+		+		
	Індустріальні округи	+	+		+	+	+			+	+		+		
	Кластери	+	+		+	+	+			+	+		+	+	
	ТВК	+	+	+		+	+	+			+	+	+		
	Полюси зростання	+	+	+		+		+			+	+	+		
	Осі розвитку	+	+	+		+				+	+	+	+	+	
	Економічні райони			+		+	+	+			+		+		
Інноваційної активності	Стартапи	+			+		+		+			+			
	Інноваційні бізнес-інкубатори	+			+		+		+			+			
	Інноваційні концерни		+	+		+	+		+			+	+	+	
	Інноваційні мережі	+	+	+	+	+	+		+			+	+	+	+
	Інноваційні парки	+			+		+		+			+			
	Технополіси	+	+			+	+	+			+	+	+		
	Інноваційні кластери	+	+		+	+	+			+	+		+	+	
	Смарт-міста			+		+	+				+	+			
	С-регіони			+		+		+			+		+		

Закінчення табл. 1

Типи ФПОЕ на основі процесів:	Форми просторової організації економіки	За галузевим складом			За характером зв'язків		За організаційним статусом		За конфігурацією			За просторовим поширенням			
		галузеві	міжгалузеві	багатогалузеві	горизонтального типу	вертикального типу	організаційно оформлені	організаційно не оформлені	точкові	мережеві	площинні	локальні	регіональні	національні	міжнародні
Зовнішньоекономічної активності	Спільні підприємства	+				+	+		+						+
	ТНК	+	+	+		+	+			+					+
	Глобальні мережі	+	+	+	+	+	+			+					+
	Міжнародні кластери	+	+		+	+	+			+	+				+
	Світові (глобальні) міста					+	+				+				+
	ВЕЗ	+	+	+	+	+	+				+				+
	Глобалізовані регіони			+		+		+			+				+

Скорочення: ВЕЗ – вільні економічні зони; ТВК – територіально-виробничі комплекси; ТНК – транснаціональні корпорації; ФПГ – фінансово-промислові групи.

Джерело: розробка авторів.

номанітну продукцію, і фактично є багатогалузевими, проте їх навіть у цьому випадку відносять до якоїсь однієї галузі (виду економічної діяльності) за основним видом продукції. З переходом до ринкової економіки важливого значення набув поділ підприємств на великі, середні, малі та мікропідприємства, зокрема тому, що держава своїм пріоритетом має підтримку малих підприємств, які відіграють важливу роль у стабілізації ринку праці.

Через те що, виживання малих підприємств у перші три роки після їх створення складає тільки 14–30 % у 1980-х рр., особливо у США, поширилася практика їх підтримки на основі бізнес-інкубаторів; завдяки їм цей показник зростає до 86% [4]. Бізнес-інкубатор – це організація, що на певних умовах надає обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього бізнесу, а також здійснює навчання менеджменту, маркетингу, бізнес-плануванню підприємств, які прагнуть отримати фінансову самостійність.

В Україні перші бізнес-інкубатори були створені ще наприкінці 1990-х рр. Серед них: технологічний бізнес-інкубатор «Харківські технології», бізнес-інкубатор Херсонської промислової палати тощо. У 2019 р., за даними Держпідпри-

ємництва, було зареєстровано понад 70 бізнес-інкубаторів, але ефективність їхньої діяльності порівняно низька.

За певних умов підприємство стає корпорацією (об'єднанням підприємств). За конфігурацією корпорації стають уже мережевими ФПОЕ, тому що між їх підприємствами-учасниками зазвичай встановлюються тісні зв'язки. За просторовим поширенням корпорації можуть бути національними і транснаціональними.

Підприємства і корпорації – це переважно виробничі структури, які часто відчувають гостру потребу у фінансових ресурсах, необхідних для нарощування основних і оборотних активів. Відтак виникає необхідність у злитті банківського й промислового капіталів та утворенні фінансового капіталу. Результатом цього процесу є формування фінансово-промислових груп (ФПГ) – об'єднань промислових підприємств з фінансовими установами. В різних країнах ФПГ можуть мати деякі відмінності в організації та специфічні назви, як, наприклад, кейрецу в Японії.

В Україні перші ФПГ виникли ще в середині 1990-х рр. Для упорядкування їх становлення і функціонування 21.11.1995 р. було прийнято за-

кон «Про промислово-фінансові групи» (ПФГ). Згідно закону, ПФГ мали стати рушійною силою виконання державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови національної економіки. Однак процес створення та діяльності ПФГ в Україні пішов за сценарієм задоволення не державних інтересів, а інтересів олігархічних груп. ПФГ не набували власної правосуб'єктності і це давало їм можливість безконтрольно виводити фінансові ресурси зі сфери виробництва у сферу обігу, де швидкість обороту капіталу є більшою, та приховувати доходи й виводити їх в офшори. Тому й не дивно, що єдина офіційно створена постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 16.05.2001 р. ПФГ «Титан» була розформована за постановою того ж КМУ 28.10.2004 р., а чинність закону «Про ПФГ в Україні» взагалі було скасовано 02.10.2010 р. Проте це не означає, що в Україні їх немає, просто більшість таких структур має різноманітні назви – асоціації, холдинги, концерни, консорціуми.

В економіці постіндустріального типу великі корпорації й ФПГ не втратили свого значення, але більш маневреними бізнес-структурами все ж є підприємницькі мережі – групи суб'єктів господарювання, що здійснюють спільну діяльність на основі рівноправних прямих зв'язків із використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Такі мережі можуть набувати різних організаційних форм, наприклад компанія «Nike» – форми мережевої корпорації. В Україні підприємницькі мережі набули помітного розвитку в торгівлі, у виробничій сфері їх майже немає. Проте вони могли відіграти важливу роль під час реструктуризації промислових підприємств у 1990-х рр., якби створювалися як системи високотехнологічних модулів навіть тих підприємств, які ліквідовувалися. Але й нині такі мережі слід розвивати, зокрема на основі аутсорсингу (передавання компанією частини завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду) та франчайзингу (виробництва і продажу товарів під відомою торговою маркою на вигідних для обох сторін умовах).

Характерним виявом підвищення ділової активності на локальному й регіональному рівнях є формування полюсів конкурентоспроможності та регіонів з високим конкурентним статусом. Полюс конкурентоспроможності – це об'єднання на певній території підприємств (від великих до малих), державних і приватних науково-дослідних лабораторій і освітніх установ навколо спільних

проектів із сильною інноваційною складовою та загальною стратегією розвитку, що веде до конкурентоспроможності та зростання міжнародної значущості [5, с. 85].

Політика розвитку полюсів конкурентоспроможності найбільшого поширення набула у Франції, де провідну роль у цих процесах відіграє держава. Вважається, що полюси конкурентоспроможності мають формуватися на основі інноваційних галузей за моделлю інноваційного кластера [5, с. 86]. Ми ж виходимо з того, що в Україні полюси конкурентоспроможності можуть формуватися і на основі традиційних галузей, але таких, які володіють значним конкурентним потенціалом (металургія, галузі сільського господарства).

Очевидно, що полюси конкурентоспроможності мають складати ядро регіонів із високим конкурентним статусом. Шляхів досягнення регіонами такого статусу доволі багато. Це може бути і транснаціоналізації економіки, і її мережева організація, і кластеризація, і технологічна реструктуризація. В Україні на високий міжнародний конкурентний статус нині претендує Київ, тоді як більшість регіонів поки що має низький рівень міжнародної конкурентоспроможності [6, с. 247].

ФПОЕ на основі агломерування виробництва

Нині на отримання економічного ефекту, насамперед від заводської концентрації та комбінування виробництва, зорієнтовані універсальні підприємства, наприклад машинобудівні заводи, що мають заготівельні, обробні й складальні виробництва, та комбінати, наприклад металургійні повного циклу. Принципова різниця між ними лише в тому, що на перших виробничі процеси дискретні, а на других – неперервні. Але і перші, і другі бувають дуже великими за розмірами, як, наприклад, Новокраматорський машинобудівний завод та металургійний комбінат «Криворіжсталь» (нині «АрселорМіттал Кривий Ріг»).

На формування ФПОЕ агломераційного типу, зокрема промислових районів в Англії, ще наприкінці XIX ст. звернув увагу А. Маршалл. За ним, промислові райони (дистрикти) – це поєднання малих і середніх підприємств певної галузі, що спеціалізуються на окремих стадіях виробничого циклу в межах певної місцевості. Об'єднання підприємств у межах промислового району створює значний економічний ефект завдяки концентрації та агломерації виробництва. Останній ефект виникає за рахунок трьох чинників: 1) на-

громадження та поширення технічних знань і навичок, впровадження нових ідей; 2) наявності ефективних фірм-партнерів; 3) широкого доступу до вузькокваліфікованої робочої сили. Внаслідок дії цих чинників утворюється специфічна «локальна промислова атмосфера», яка є важливою передумовою для організаційного оформлення ФПОЕ. Організаційно сформовані ФПОЕ з'явилися наприкінці 20-х рр. ХХ ст., але не в Англії, а в Італії. Вони дістали назву індустріальних округів. Це були об'єднання підприємств, найманих робітників, держави та банків. У їх виникненні важливу роль відіграло особливе соціальне середовище, що базувалося на взаємній довірі та розгалужених сімейно-родинних зв'язках. Тому, за визначенням Італійського інституту статистики, «індустріальний округ» – це не просто територіально-виробнича, а «... соціо-економічна одиниця на локальній територіальній основі, де взаємодіють спільності людей, що приймають участь в одному й тому ж виробничому процесі» [7, с. 209].

Унікальна модель індустріального округу, яка стала відомою далеко за межами Італії, була створена у області Емілія-Романья і отримала назву «модель Емілії». Вона передбачає отримання значного ефекту від кооперації різних за розмірами підприємств, проведення спільних маркетингових заходів (торгових ярмарок, презентацій тощо) та зростання позитивного іміджу округу. В Україні для формування індустріальних округів такого типу найкращі умови склалися у Закарпатті та Прикарпатті.

Вважається, що індустріальні округи є однією із різновидностей кластерів. Кластер, за М. Портером, – це група фірм чи галузей, взаємопов'язаних між собою та з фірмами, які географічно сконцентровані у певному місці, діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну. Кластери створюють для одержання ефектів масштабу виробництва, охоплення (використання одних і тих же факторів виробництва багатьма фірмами), синергії (кооперативної взаємодії) та тригера (запуску інновацій) [8, с. 258, 274–292].

Кластери, зазвичай, організаційно оформлені ФПОЕ, що мають певну регіональну «прив'язку». Це дало підстави М. Енрайту виділити регіональні кластери як особливий їх тип, хоча кластери можуть формуватися не лише на регіональному рівні.

Особливо динамічно кластери розвиваються у США, в ряді європейських країн, КНР та Індії.

Галузеві кластери вже набули доволі широкого поширення в Україні, причому їх створюють для вирішення наявних проблем [9, с. 78]. Ідею кластеризації економіки України вперше почали реалізовувати в Хмельницькій області з 1998 р. за ініціативи відомого американського економіста В. Прайса та науковців Хмельницького національного університету. Завдяки реалізації Програми «Поділля Перший» в області було створено перші три кластери – швейний, будівельний та харчовий. Нині в Україні зареєстровано 30 кластерів, точніше – кластерних організацій, причому як на базі інноваційних галузей, наприклад Український аерокосмічний кластер та Дніпровський космічний кластер (обидва у м. Дніпро), так і традиційних, наприклад Херсонський агро-кластер «Еа.Ф.Тех+» [10, с. 69-71].

Слід зауважити, що організація кластерних асоціацій – важливий крок на шляху до створення в Україні регіональних індустріальних кластерів, особливості проектування яких ми розглянули в праці [11].

У колишньому СРСР значну увагу приділяли розвитку таких ФПОЕ як територіально-виробничі комплекси. Під ТВК розуміли взаємозумовлене сполучення підприємств в одному промисловому центрі або цілому районі, що забезпечує економічний ефект за рахунок вдалого добору підприємств відповідно до факторів місцезонавання та відстані. ТВК зазвичай не мали спеціальних органів управління за винятком програмно-цільових ТВК типу Братсько-Усть-Ілімського, які в колишньому СРСР у плановому порядку особливо активно створювали у 1970-х рр. У цей же період галузеві територіальні комплекси тісно інтегрувалися в рамках міжгалузевих, насамперед агропромислових, лісопромислових та транспортних. Причому галузеві й міжгалузеві комплекси, зокрема обласного рівня, часто мали організаційне оформлення у вигляді виробничих об'єднань, асоціацій тощо. Фактично вони являли собою кластерні ФПОЕ, тільки планового типу.

На локальному й мікрорайонному рівнях ТВК найчастіше формувалися у вигляді економічних і промислових вузлів та промислових агломерацій, у т. ч. й галузевих та міжгалузевих, наприклад – залізничних і транспортних вузлів. На жаль, із переходом до ринкових відносин багато з них трансформувалися у простіші й потенційно менш ефективні ФПОЕ, або й зовсім зникли.

У нових умовах господарювання окремі автори, зокрема Г. Підгрушний [12], доводять не-

обхідність формування на основі затухаючих і стагнуючих локальних ТВК «полюсів зростання» (в розумінні Ф. Перру) як «фокусних точок» вкладання інвестицій та перспективних центрів збалансованого розвитку господарства регіонів, включаючи й периферійні території. «Полюси зростання» пропонується формувати на основі 140 центрів – центрів макрорегіонів (Києва, Харкова, Дніпра, Донецька, Одеси і Львова), областей та районів (округів).

Найбільші імпульси для розвитку мають отримати території, розташовані між полюсами зростання, які забезпечують транспортний зв'язок між ними, поширення інновацій тощо. П.Потье називав ці території «осями розвитку». В сучасних умовах вони набувають ще більшого значення, тому що цими територіями прокладено політранспортні магістралі, логістичні мережі тощо. Разом із «полюсами зростання» вони формують просторовий каркас для економічного зростання певного регіону і країни в цілому.

При виділенні економічних районів враховують об'єктивні закономірності територіального поділу праці, формування ТВК, етнічних та історичних особливостей територій тощо. Нині на законодавчому рівні не визначено загальнодержавної мережі великих економічних районів. Але при проведенні державної регіональної політики, згідно однойменного Закону України від 05.02.2015 р., виділяють макрорегіони, регіони та мікрорегіони. При цьому під регіоном розуміють АР Крим, області та міста Київ і Севастополь, під макрорегіоном – частину території України у складі декількох регіонів чи їх частин, під мікрорегіоном – частину території регіону. Регіони різного рівня разом з їхнім економічним «наповненням» формують відповідні регіональні господарські комплекси (РГК). На макрорівні ці комплекси зазвичай не мають організаційної структури. Виняток складає хіба що період 1957–1965 рр., коли вони мали органи управління у вигляді раднаргоспів. На нижчих (мезо- і мікрорівнях) управління розвитком РГК здійснюють державні адміністрації та виконавчі комітети відповідних рад.

ФПОЕ на основі інноваційної активності

Саме ці ФПОЕ є «носіями» гнучкої просторової (територіальної) організації виробництва у трактуванні О. Шаблія [13]. Поснюється це тим, що вони базуються на гнучких виробничих системах, які мають здатність швидко перебудовувати

свою структуру, зокрема на основі ІКТ. Найгнучкішими ФПОЕ є стартапи – нещодавно створені інноваційні компанії, які ще не вийшли на ринок, або тільки почала на нього виходити. Причому більшість із них орієнтовані на впровадження проривних інновацій. Але через те, що вихід на ринок з такими продуктами пов'язаний із підвищеними ризиками, зокрема фінансовими, стартапи часто організують як венчурні підприємства.

Виходу стартапів на ринок мають сприяти інноваційні бізнес-інкубатори – спеціалізовані ФПОЕ, що створюють необхідні умови для розроблення і застосування суб'єктами малого та середнього підприємництва інноваційних технологій. Їх ще часто називають інноваційними центрами, рідше – технологічними.

Необхідність інноватизації економіки України потребує створення і прискореного розвитку таких ФПОЕ, як інноваційні концерни. Відповідно до моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковица, до їхнього складу мають входити університети, підприємства та органи влади. Прикладом такого концерну може слугувати Всеукраїнський науково-навчальний консорціум, створений на базі Вінницького національного аграрного університету [14].

Модель «потрійної спіралі» передбачає горизонтальну (мережну) структуру зв'язків між учасниками не тільки окремих, а й багатьох інноваційних структур. У результаті формуються інноваційні мережі. Інноваційна мережа – складна організаційна структура, що забезпечує максимальне використання наявних науково-технічних ресурсів для розроблення, виробництва і реалізації інноваційних товарів і послуг, впровадження технологічних інновацій, розвитку інноваційного виробничого підприємництва. Ключова роль у її розгортанні належить державі, яка встановлює правила функціонування мережі та надає необхідну ресурсну, зокрема фінансову, підтримку. Вузлами інноваційної мережі є наукові установи, що проводять спільні дослідження, та інноваційно орієнтовані підприємства, що замовляють їхні інноваційні розробки. Нині трансфер та комерціалізацію інноваційних продуктів в Україні забезпечує Національна мережа трансферу технологій (NTTN), яка орієнтується на використання методології і форматів Європейської мережі інноваційних релейцентрів (IRC). Подальший розвиток NTTN та інших інноваційних мереж пов'язаний з їх включенням у транснаціональні та глобальні мережі.

До ФПОЕ, які в усьому світі зарекомендували себе як особливо ефективні інноваційні структури, належать інноваційні парки. Їх прийнято поділяти на три категорії: індустріальні, технологічні та наукові. В Україні створення й функціонування кожної категорії цих парків регулюється окремим законом.

Індустріальний парк – це територія, що має необхідну інфраструктуру для діяльності у сфері обробної промисловості, а також для ведення наукових досліджень та діяльності у сфері інформації та телекомунікацій. Інакше кажучи, індустріальний парк – це майданчик, де має розміщуватись промислове виробництво.

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, станом на 20.12.2020 р. в Україні було зареєстровано 45 індустріальних парків, найбільше – в Київській (8) та Львівській (7) областях. При цьому далеко не всі парки функціонують, а створення деяких ще й не розпочинали, як, наприклад, у Києві – парку «*Bionic Hill*». Водночас деякі індустріальні парки активно розвиваються. Так, у 2018 р. в індустріальному парку «Вінницький кластер холодильного машинобудування» було відкрито першу чергу заводу холодильного обладнання «*UBC Group*». Станом на 01.10.2020 р. обсяг залучених до створення парку інвестицій склав 192,8 млн грн. [15].

Технологічний парк (технопарк) визначають вже не як територію, а як юридичну особу чи групу юросіб, що виконують проекти з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції.

Формування технопарків в Україні розпочалося у 2000 р. реєстрацією таких парків, як Інститут монокристалів та Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона. Згодом з'явилися: у 2001 р. – «Вуглемаш»; у 2002 р. – «Напівпровідники», Інститут технічної теплофізики, «Укрінфотех»; у 2003 р. – «Київська політехніка», Інтелектуальні інформаційні технології та ін.

Наукові парки, на відміну від індустріальних та технологічних, створюються лише з ініціативи закладів вищої освіти та (або) наукових установ і передбачають реалізацію економічно й соціально зумовлених наукових, науково-технічних та інноваційних напрямів діяльності. Але при цьому наукові парки можуть включати до свого складу й технопарки. Так, технопарк «Київська політехніка» є складовою однойменного наукового парку.

За статистикою МОН в Україні на кінець 2019 р. було зареєстровано 34 наукових парки. У документі «Показники діяльності наукових парків за 2019 рік», що міститься на сайті МОН, зазначено, що у 2017 р. показники фінансування наукових парків склали тільки 9,3 млн грн., що вказує на те, що розвиток і цього виду інноваційних парків не є пріоритетним для МОН і держави загалом. Ситуацію певним чином покращує розвиток приватних інноваційних парків (центрів), зокрема таких, як *UNIT.City* у Києві та «Промприлад. Реновація» в Івано-Франківську [16]. На жаль, в Україні державні органи не приділяють належної уваги їх розвитку, тоді як у високорозвинених країнах (США, Велика Британія та ін.) держава спрямовано, в т. ч. й фінансово, підтримує розвиток усіх видів інноваційних парків, а також технополісів.

Технополіс, як інноваційна структура, подібний до технопарку, але розміщений в межах конкретного населеного пункту, що зазвичай є університетським центром із низкою науково-дослідних закладів. Власне розвиток цього населеного пункту і відповідного регіону значною мірою забезпечується саме завдяки використанню результатів наукових досліджень їхніми виробничими структурами.

Орієнтацію на створення технопарків і технополісів обрали такі держави як США, Японія, Німеччина, Нідерланди, Велика Британія. Ідея технополісу найяскравіше втілення знайшла в Кремнієвій долині у США. В Україні також було створено декілька інноваційних структур типу технополісу, зокрема асоціація «Львів-Технополіс», яка об'єднала понад десять інноваційних фірм та «Агротехнополіс Святополь» (з ініціативи Києво-Святошинської районної ради). Але ці структури є технополісами більше за назвою, аніж за змістом. Технополісів класичного зразка в Україні фактично немає, проте сприятливі умови для їх створення мають найбільші університетські центри – Київ, Харків, Дніпро, Донецьк, Одеса та Львів.

Іноді технополіси відносять до такої ФПОЕ, як інноваційні кластери. І з цим можна погодитись, якщо розглядати їх як такі кластери, але локального та мікрорайонного рівнів. Згідно з визначенням, прийнятим у ЄС, «інноваційний кластер – це група незалежних підприємств – інноваційних стартапів, малих, середніх та великих підприємств, а також науково-дослідних організацій, які діють у певній галузі та регіоні

й мають стимулювати інноваційну діяльність шляхом інтенсивної взаємодії, спільного використання потужностей і обміну знаннями та компетенціями, забезпечення внеску у трансфер технологій, створення мереж і поширення інформації між суб'єктами кластера» [17].

Інноваційні кластери є важливими в економіці США, країн ЄС, Індії та багатьох інших країн. В Україні до інноваційних кластерних об'єднань можна віднести групу компаній «Біокон», що є високотехнологічним фармацевтичним кластером. Загалом сьогодні в Україні налічується понад 10 інноваційних кластерів. Серед них: «Нові машини» (Дніпро); «Енергетика сталого розвитку» (Київ); «Нові матеріали» (Харків); «Біотехнології» (Львів); «Технології інформаційного суспільства» (Київ) та інші.

У 1990-х рр. почали говорити про «розумні міста» або смарт-міста, які являють собою просторові інноваційні форми життєдіяльності людей і, зокрема, організації економіки. Основною рушійною силою у перетворенні будь-якого міста на «розумне» є збір та обробка великої кількості даних (*Big Data*). Тому смарт-місто – це місто, в якому традиційні системи життєдіяльності людей працюють ефективніше за рахунок використання ІКТ. Згідно Європейської платформи для інтелектуальних міст (EPIC), «розумне місто» має п'ять складників: 1) «розумна економіка» (електронний бізнес та електронна торгівля, зростання продуктивності, інноваційно-технологічне виробництво товарів та доставка послуг тощо); 2) «розумне переміщення»; 3) «розумні люди» (розвиток електронних навичок, підвищення рівня освіченості та кваліфікації тощо); 4) «розумне життя» (запровадження здорового способу життя, культурний розвиток тощо); 5) «розумне врядування» (інтерактивне місцеве правління) [18]. Шостою складовою смарт-міста вважають «розумне довкілля», яке має тісний зв'язок із «зеленою» енергетикою та енергоефективністю.

В Україні досягнення міст у їх смарт-трансформації оцінюють за такими складовими: інклюзія (забезпечення рівних можливостей для всіх), цифровізація, мобільність (розвиток транспортної інфраструктури), екологія, безпека, краса архітектура, енергоефективність [19].

Наведені складові, окрім останньої, недостатньо відображають розвиток смарт-економіки в українських містах, яка характеризується відкритістю до інновацій, високим рівнем розвитку малого і середнього бізнесу, сучасними високо-

продуктивними виробництвами, низьким рівнем безробіття, участю у транснаціональних проєктах, наявністю добре упізнаних брендів.

Формування ФПОЕ на основі інноваційної активності відбувається й на рівні регіонів. На початку 90-х рр. ХХ ст. відомий шведський учений регіоналіст А. Андерсон указав на формування таких ФПОЕ, як «С-регіони». На його думку, це регіони з активним формуванням економіки знань, підвищену конкурентоспроможність яких обумовлюють т. зв. «С-фактори»: компетенція, культура, комунікації та креативність [20]. Саме ці фактори, як показує практика, можуть забезпечити виробництво інноваційно-інформаційних продуктів, а відтак – і смарт-спеціалізацію регіонів. Наразі в Україні смарт-спеціалізація визначена для Одеської, Дніпропетровської, Закарпатської та Черкаської областей. І цей процес продовжується відповідно до методики, затвердженої наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 31.03.2016 р. Передбачається, що Київ спеціалізуватиметься на ІКТ, деяких видах промисловості та креативній індустрії.

ФПОЕ на основі зовнішньоекономічної активності

Найпоширенішою ФПОЕ цього типу є спільні підприємства (СП). СП – це підприємства, що базуються на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності України та інших країн, на спільному управлінні ним та на спільному розподілі результатів і ризиків.

У міжнародній практиці відомі дві моделі створення СП: 1) коли СП інтегрується у господарський комплекс приймаючої країни; 2) коли воно функціонує в межах господарського анклаву, наприклад ВЕЗ на території країни. Але майже всі СП, що діють на території України, функціонують за першою моделлю. Загалом в Україні створено близько 5 тис. СП (підприємств із іноземними інвестиціями). Їх частка в загальному обсязі іноземних інвестицій в економіку України становить близько половини.

Найвідомішим стало українсько-корейське СП «АвтоЗАЗ-ДЕУ», створене в 1998 р. Передбачалося, що воно щороку вироблятиме близько 200 тис. автомобілів і дасть можливість завантажити потужності десятків підприємств-суміжників автозаводу. Проте банкрутство компанії «ДЕУ» поставило під сумнів можливість організації широкомасштабного виробництва

автомобілів в Україні. Досвід створення цього СП свідчить про те, що утворювати такі підприємства слід не з тими компаніями, які шукають мало-освоєні ринки аби вийти з економічної кризи, а з тими, які є лідерами на глобальних ринках. Такою компанією є, наприклад, японська «Тойота», яка, до речі, розглядала можливість створення СП на базі «АвтоЗА3».

Потужнішими щодо інтеграції національної економіки у світогосподарські зв'язки ФПОЕ є транснаціональні корпорації (ТНК) – підприємства, що складаються з материнського підприємства та його закордонних філіалів у приймаючих країнах (не менше, ніж у двох із часткою акціонерного капіталу у них 10 % або більше).

У світі нараховується понад 65 тис. ТНК та 85 тис. їхніх філій. Вони забезпечують близько 50 % світового промислового виробництва. В Україні діють понад 30 ТНК. Загалом ТНК не несуть прямої загрози економічній безпеці України та її регіонів, але негативним є той момент, що вітчизняні підприємства забезпечують лише одну із стадій у ланцюгу випуску продукції ТНК, відтак їхні технології (в розрізі повних виробничих циклів) немає можливості відтворити. Проте окремі приклади позитивні впливу ТНК на розвиток економіки України та її регіонів все ж таки є. Так, ТНК «Aktiebolaget SKF» (Швеція), викупивши Луцький підшипниковий завод, забезпечила не лише його реанімацію, а й позитивний вплив на економіку міста та регіону.

Транснаціоналізацію своєї діяльності здійснюють і українські компанії. Нині до найбільших українських ТНК належать: «УкрАВТО», «Індустріальний Союз Донбасу», «Систем Капітал Менеджмент» (СКМ), «Рошен» та ін.

Функціонування ТНК і світової економіки загалом важко уявити без такої ФПОЕ, як глобальні мережі. Спершу вони формувалися як галузеві ФПОЕ – транспорту і зв'язку. Але створення комп'ютерної мережі інтернет різко прискорило формування на її основі інших мереж, які вже ставали міжгалузевими, наприклад SWIFT – міжнародна міжбанківська система передачі інформації та здійснення платежів, та міжгалузевими, наприклад інтернет речей (систему, в якій фізичні об'єкти пов'язані з давачами і мережею інтернет) та міжнародні системи електронної комерції, українська частка ринку якої становить 400-500 млн дол.

Глобальні мережі сприяли просторовому роз-

ширенню до міжнародного рівня таких ФПОЕ, як кластери. В результаті сформувалися міжнародні кластери, такі, наприклад, як авіабудівний «Airbus» – у складі авіакомпаній Франції, Німеччини, Великої Британії та Іспанії. До речі, якщо в Україні не вдасться створити національний авіабудівний кластер, то слід розглянути питання про доцільність і можливість входження до нього авіапідприємств Києва і Харкова. Це значно краща перспектива для них, аніж перетворення на «браунфілдс» (непрацюючі підприємства, що шукають можливість для реструктуризації), яких у країні вже тисячі.

Згідно нової економічної географії П. Кругмана, розвиток глобальної економіки призводить до концентрації матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних потоків у мегаполісах. Відтак, важливими ФПОЕ стають світові (глобальні) міста, бо саме вони є місцями концентрації штаб-квартир найбільших компаній і, відповідно, командними центрами світової економіки. В Україні найбільшими бізнес-центрами національної економіки, які пов'язують її із світовою, окрім Києва, є Харків, Дніпро, Львів, Одеса, а також Донецьк (до російської збройної агресії).

Однією з найдавніших ФПОЕ на основі зовнішньоекономічної активності є вільні (спеціальні) економічні зони. ВЕЗ – це територія, в межах якої встановлюється і діє спеціальний, зазвичай пільговий, правовий режим господарської діяльності. Ключовою умовою створення ВЕЗ є стимулювання інвестиційних процесів за рахунок залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів та збільшення притоку іноземних інвестицій, зокрема через надання суб'єктам господарювання пільг.

Близькі до ВЕЗ (за механізмом функціонування) такі ФПОЕ, як території пріоритетного розвитку (ТПР). ТПР – територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні та екологічні умови, низький рівень зайнятості населення і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць.

Перша в Україні ВЕЗ – «Північнокримська експериментальна економічна зона «Сиваш» – була створена у межах Красноперекопського району, міст Красноперекопська та Армянська АР Крим у 1996 р. головним чином для виведення з кризової ситуації підприємств хімічної промисловості. Для управління зоною було створено спеціальну адміністрацію. Вона працювала до 27.12.2001 р.

– до закінчення терміну проведення експерименту. Експеримент загалом вдався, тому упродовж 1996–2004 рр. в Україні були створено ще 11 ВЕЗ та 72 ТПР. Проте українська практика їх створення і функціонування виявилася неефективною через слабкість організації, деструктивні прояви інституційного середовища та непрозорість бізнесу. Тому з 2005 року діяльність ВЕЗ в Україні було припинено, хоча досвід багатьох країн, особливо Китаю, вказує на доцільність її відновлення.

В умовах глобалізації в окремих регіонах активізуються процеси їх інтеграції у світогосподарські зв'язки в результаті чого вони трансформуються у глобалізовані регіони. Глобалізований регіон – це територія, що має регулярні міжнародні економічні зв'язки, які є істотним чинником її соціально-економічного розвитку [6, с. 47].

До глобалізованих регіонів в Україні відносять євро регіони («Карпати», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дністер»), а також Донецьку (до 2014 р.), Дніпропетровську та Запорізьку області, питома вага експорту яких перевищує 80 % їх валового регіонального продукту. До регіонів типу «ворота у глобальний світ», через які проходять важливі міжнародні товарні, фінансові та міграційні потоки, належать м. Київ, Одеська й Львівська області.

References [Література]

- Zakharchenko V. I. (2002). Types of industrial territorial systems. *Ukrainian Geographical Journal*, 4, 40-45. [In Ukrainian].
[Захарченко В. І. Типи промислових територіальних систем // Укр. геогр. журн. 2002. № 4. С. 40-45.]
- Shchehliuk S. D. (2016). Theoretical approaches to the typology of spatial forms of business activity in the region. *Regional Economics*, 3, 69-75. [In Ukrainian].
[Щеглюк С. Д. Теоретичні підходи до типології просторових форм ділової активності регіону // Регіональна економіка. 2016. № 3. С. 69-75.]
- Melnyk M. I. (ed.) (2019). *Spatial organization of business in the regions of Ukraine: forms and mechanisms of regulation: a monograph in 2 volumes. Vol.1.* Lviv, 377 p. [In Ukrainian].
[Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х т. Т.1 / наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2019. 377 с.]
- Pulina T. V., Teslenok I. M., Nosov M. P. Pulina T. V. (2019). Problems and prospects of business incubators in Ukraine as an innovative organizational structure. *Efficient economy*. 2019, 12. DOI: 10.32702 / 2307-2105-2019.12.5 [In Ukrainian].
[Пуліна Т. В., Тесленок І. М., Носов М. П. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-інкубаторів в Україні як інноваційної організаційної структури // Ефективна економіка. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.5]
- Ivanova N. I., ed. (2016). *Industry instruments of innovation policy.* Moscow, 161 p. [In Russian].
[Отраслевые инструменты инновационной политики / отв. ред. Н. И. Иванова. Москва, 2016. 161 с.]
- Zakharchenko S. V. (2016). *Competitiveness of Ukraine and its regions: international dimension: monograph.* Vinnytsia, 413 p. [In Ukrainian].
[Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 413 с.]
- Sokolenko S. (2002). *Production systems of globalization: networks, alliances, partnerships, clusters: Ukrainian context.* Kyiv, 646 p. [In Russian].

Висновки

Типологія форм просторової організації економіки на основі базових процесів їх формування і розвитку (ділової, інноваційної й зовнішньоекономічної активності та агломерування виробництва) пояснює внутрішню структурованість економічного простору за критерієм одержання і підвищення ефективності суспільного виробництва. Вона також дає можливість виявити в них спільне (як просторових феноменів) та відмінне (за галузевою приналежністю, характером зв'язків, організаційним статусом, просторовою конфігурацією та поширенням).

Подальший розвиток досліджень у визначеному напрямі може ґрунтуватися на суперпозиції родових (процесних) і видових ознак ФПОЕ на основі їх складності і просторових масштабів – від елементарних до глобальних.

Такий підхід уже має позитивний досвід застосування, зокрема у типології промислових територіальних систем [1]. Він дає змогу виявити деякі нові особливості розвитку ФПОЕ, що відкриває ще ширші перспективи для кластеризації, інновацізації та транснаціоналізації української економіки.

- [Соколенко С. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры: Украинский контекст. Киев, 2002. 646 с.]
8. Porter M. (2005). *Competition*. Moscow, 608 p. [In Russian].
[Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва, 2005. 608 с.]
 9. Rudenko L. G. (2002). Production systems: from local production-territorial systems to clusters. *Ukrainian Geographical Journal*, 1, 77-78. [In Ukrainian].
[Руденко Л. Г. Виробничі системи: від локальних виробничо-територіальних систем до кластерів // Укр. геогр. журн. 2002. № 1. С. 77-78.]
 10. Yurchak O. et al. (2020). *National program of cluster development until 2027: concept, development guidelines, recommendations*. Industry4Ukraine: analytical center. September 30. URL: <https://www.industry4ukraine.net/events/programa-klasterного-rozvytku-2027/> [In Ukrainian].
[Національна програма кластерного розвитку до 2027: концепція, орієнтири розвитку, рекомендації / О. Юрчак (координатор робочої групи) та ін. // Industry4Ukraine: аналіт. центр. 2020. 30 вер. URL: <https://www.industry4ukraine.net/events/programa-klasterного-rozvytku-2027/>]
 11. Zakharchenko V. I., Zakharchenko S. V. (2011). Cluster approach to increasing the competitiveness of the regions of Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*, 2, 28-33. [In Ukrainian].
[Захарченко В. І., Захарченко С. В. Кластерний підхід до підвищення конкурентоспроможності регіонів України // Укр. геогр. журн. 2011. № 2. С. 28-33.]
 12. Pidhrushnyi H. P. (2017). Formation of the system of growth poles in Ukraine as a prerequisite for its transition to the model of polycentric spatial development. *Ukrainian Geographical Journal*, 1, 48-54. [In Ukrainian].
[Підгрушний Г. П. Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку // Укр. геогр. журн. 2017. № 1. С. 48-54.]
 13. Shablyi O. I. (1987). Flexible territorial organization of production (formulation of the question). *Lavrov S. B., Selivestrov Yu. P., ed. Geography and modernity: interuniversity collection. Leningrad, Vol. 3*, 95-104. [In Russian]/
[Шаблій О. І. Гибкая территориальная организация производства (постановка вопроса) // География и современность: межвуз. сб. / под ред. С. Б. Лаврова, Ю. П. Селивестрова. Ленинград, 1987. Вып. 3. С. 95-104.]
 14. 15 Ukrainian technology startups will go to Startup Grind Global 2020 in Silicon Valley (2019). *Ministry and Committee for Digital Transformation of Ukraine: press office*. December 20. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/15-ukrainskikh-tehnologichnikh-startapiv-poidut-na-startup-grind-global-2020-u-kremnieviy-dolini> [In Ukrainian]
[15 українських технологічних стартапів поїдуть на Startup Grind Global 2020 у Кремнієвій долині / Міністерство та Комітет цифрової трансформації України: прес-офіс. 2019. 20 груд. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/15-ukrainskikh-tehnologichnikh-startapiv-poidut-na-startup-grind-global-2020-u-kremnieviy-dolini>]
 15. Review of the state of development of the network of industrial parks in the context of the regions of Ukraine (as of 28.12.2020) (2021). Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (access date: 02.01.2021). [In Ukrainian].
[Огляд стану розбудови мережі індустріальних парків в розрізі регіонів України (станом на 28.12.2020) / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (дата звернення: 02.01.2021).]
 16. Skliarov R. (2019). Innovation parks: the experience of Ukraine and the world. *Business: site*. Marx 7. URL: <https://business.ua/en/innovatsijni-parki-dosvid-ukrajini-ta-svitu> [In Ukrainian].
[Склярів Р. Інноваційні парки: досвід України та світу // Бізнес: сайт. 2019. 7 бер. URL: <https://business.ua/uk/innovatsijni-parki-dosvid-ukrajini-ta-svitu>]
 17. Community Framework for State Aid for Research and Development and Innovation (2006/C 323/01) (2006). *Official Journal of the European Union*, Vol. 49. 26 p. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MT/TXT/?uri=CELEX:52006XC1230\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MT/TXT/?uri=CELEX:52006XC1230(01))
 18. Ruston S. EPIC: European Platform for Intelligent Cities (EPIC) (2013). *An official website of the European Union*. January 28. URL: <http://epic-cities.eu/sites/default/files/documents/20Cities.pdf>
 19. Winners of the contest “Smart City Awards 2020” (2020). *Association of Cities of Ukraine: official site*. October 8. URL: <http://www.auc.org.ua/novyna/vyznacheno-peremozhciv-konkursu-smart-city-awards-2020> [In Ukrainian].
[Визначено переможців конкурсу «Smart City Awards 2020» / Асоціація міст України: офіц. сайт. 2020. 8 жовт. URL: <http://www.auc.org.ua/novyna/vyznacheno-peremozhciv-konkursu-smart-city-awards-2020>]
 20. Anderson A. (1991). Infrastruktur zur Entwicklung von Regionen. In: *Der Ministerpräsident des Landes Schleswig-Holstein*. Denkfabrik (ed.) Infrastruktur der Kommunikationsgesellschaft. Schleswig-Holstein als K-region. Projektgruppe der Denkfabrik Schleswig-Holstein, 16-19.

Стаття надійшла до редакції 4.01.2021